

37 Грінченко Б

Г 855 Народні вчителі
і Українських шкіл

К. 1906

3037 - 23.09.15

Князь-Святошанська друж.

Поверніть книгу за підписом зазначеного терміну.

HIBLY

37
Г855

Б. Грінченко.

93822

XXV
2677

Фурт.

Жароджі вчителі і вкраїжська школа.

~~1726~~
~~6519~~

~~Библиотека
РОС. АКАДЕМИИ НАУК
Славянское Отделение~~

Відбиток з „Громадської Думки“.

Видаток з „Громадської Думки“

У Київі, 1906.

З друкарні Т-ва М. О. Гирич, Трьохсвятительська, № 14.

1048975

✓
Державна історична
бібліотека України

1866

445385

✓
Державна історична
бібліотека УРСР

10
КІУ

Народкі вчителі і вкраї- нська школа.

I.

Про потребу вкраїнської школи почали говорити вже здавна. Ще року 1863-го Ушинський називав московську школу мало не „адамъ“ для вкраїнської дитини, казав, що така школа робить українському селі „гірше, ніж нічого“ і тільки задержує натуральний розвиток дитини. До його і після його цілий довгий ряд педагогів і учених говорив про теж: за вкраїнську школу висловились 1862—1863 р. педагоги виленського й київського „учебныхъ округовъ“, потім Вессель, Водовозов, Драгоманов, бар. Корф, А. Єфіменко та багато інших; з інституцій озивались за неї: „С.-Петербуржскій комитетъ грамотности, сост. при И. Вольно-Економическомъ Обществѣ“, земства: чернігівське повітове, борзенське, чернігівське губернське, херсонське губернське, елисаветське, полтавське губерн-

ське; думи: полтавська й одеська; сільсько-господарські комітети: хотинський, бердянський, ананівський, лубенський, полтавський, лохвицький, чернігівський, конотопський, вороніжський; про те ж говорив харківський університет, петербурський технічний з'їзд 1903 р. і т. и. Що до самих народних учителів, то досі нам відомі постанови в тому ж напрямку учнів полтавської та херсонської учительських семінарій, полтавської групи Всеросійської спілки вчителів, з'їзду вчителів миргородського повіту, „Общества взаимопомощи народных учителей екатеринославской губернии“; за націоналізацію школи, між иншим і вкраїнської, висловився і недавній з'їзд „Всеросійского союза учителей“. Нарешті, починаючи з минулого 1905-го року, ряд постанов про потребу вкраїнської школи зробили всякі збори й мітинги, що так часто минулого року відбувалися, а що найголовніше—того самого вимагає в своїх постановах цілий ряд сільських українських громад,—постанови ці раз-у-раз друкувалися по всяких часописах: у „Хліборобі“, „Рідному Краї“, „Громадській Думці“, „Полтавщині“ та ин.

Що викликало всі ці заяви, постанови, петиції?

Такі газети, як „Кієвлянинъ“, „Московскія Вѣдомости“, „Новое Время“, та їх прихильники говорять, що ввесь цей рух є ніщо инше, як результат пропаганди „сепаратистів“, „українфильської“, а то й польської „інтриги“. Але з такими газетами ніхто не розмовляє,—тим то й я нічого не буду тут казати про їх поліцейські досліди.

Єсть одначе частина преси й громадянства, які нахильні вияснити цей рух вимаганнями „вузького вкраїнського націоналізму“.

Одначе дуже трудно обвинуватити в українському націоналізмі—не то в „вузькому“, а навіть і в „широкому“—таких людей, як К. Упинський, В. Водовозов, бар. Корф, або Петербурський „комитет грамотности“, чи наші денационалізовані, обмоскалені земства й думи. Не було й не могло в їх бути ніякого вкраїнського націоналізму тоді, як вони озивались за вкраїнську школу, а довело їх до цього вимагання саме життя, ті реальні факти, які вони щодня бачили перед собою.

Бачили ж вони те, що московська школа не задовольняє потреб українського народу, що вона не тільки не дає йому освічуватися, але й просто

припиняє розвиток його багатих духовних сил. Вони мали перед собою народню темряву і бачили, що московська школа тієї темряви не зможе розігнати; хотівши світу,—вони стали за українську школу.

Теоретичну підставу для своїх думок вони знаходили в основних принципах педагогії, яка вимагає народньої мови для народньої просвіти; приклади націоналізованої школи мали в західній Європі, а спеціально української школи—в австрійській Галичині та на Буковині.

Я не буду тут переказувати а ні реальних фактів, які дали їм матеріал до виводів, а ні їх теоретичних доводів в оборону української школи, бо я вже зробив це в іншому місці*); зауважу тільки взагалі, що потребу націоналізації школи настільки вже вияснено працями західно-європейських і російських педагогів і учених, що той учитель, який не признає потреби української школи, з більшим

*) Див. мої роботи: „На безпросвітномъ пути“ та „Якої нам треба школи“. Перша друкувалася в №№ X—XII „Русского Богатства“ 1905 р., а друга—в „Громадській Думці“; обидві повиходили й окремими книжками. В цих книжках розглядаю я питання з усіх поглядів і подаю літературу.

правом може називати себе „чиновником“, „казеним обрусителем“, ніж народнім учителем. Але навіть серед тих учителів, які теоретично признають, що справді народньої мови в школі треба, помітно хитання в думках, якась непевність. Люде думають собі: а наскільки справді серйозний цей рух? чи не замре він так, як замірає багато де чого иншого, і чи не буде український народ і далі без своєї школи так саме, як він був без неї ввесь дев'ятнадцятий вік? І потім: чи справді ж український народ хоче української школи? Безперечно, що йому важче вчитися московською мовою, ніж було б своєю; але московська мова є мовою державною, і вигода знати змалку державну мову чи не переважає в народніх міркуваннях невігоди від чужомовної школи? І нарешті: чи можливо завести народню українську школу при сьогочасніх обставинах, коли і держава, і націоналізоване в величезній більшості громадянство стоїть проти неї, а сама українська мова науково не вироблена, вчителі не приготовані і т. и.?

Всі ці питання мають для вчителя чисто практичну і дуже велику вагу, і не диво, що він над ними спиняється.

Спробуємо ж поміркувати над ними.

II.

Чи дуже справді серйозний і довговічний український національний рух? Чи багато в йому сили?

Трохи чудно виставляти се питання після того, як навіть новий період нашої літератури можна рахувати більш як у сто літ. Та ми виставляємо його не для себе, не для тих, хто вже знає, як стоїть справа, а для тих, кому досі не довелося ще про це довідатись.

Усякий національний рух залежить од тієї живої національної сили, яка є в якому народі і намагається виявити себе, намагається розвиватися, жити і творити життя по своїй уподобі. Сила ця виявляється у всяких формах, а найголовніше в житті політичному й літературному.

Почнемо з літератури.

Не будемо говорити про старі періоди вкраїнського письменства, а поглянемо просто на новий, який звичайно лічуть з року 1798-го, як уперше видано „Енеїду“ Котляревського. Починаючи цей новий період, українська література що до свого демократизму зразу стала поперед усіх літератур у Європі: вона не тільки писала-

ся мовою народніх мас, але й говорила про їх долю, малувала їх життя, оборняла права сільського мужика тоді, як по інших літературах про це ще не говорилось. Повісті Квітки з народнього життя появилися друком поперед сільських повістей Жорж Занда й Григоровича.

Цей напрямок українського письменства зразу показував, скільки живої сили в йому сховано, і ця жива сила дуже скоро й породила геніяльного співця народнього горя й народнього гніву—Шевченка. Той факт, що так швидко міг появитися в молодому письменстві поет такої міри, як Шевченко, віщував українській літературі дуже пишній і щасливий розцвіт. Певне, ми його й побачили б, як би українській літературі судилося розвиватися під західно-європейськими, а не під російськими порядками. 1847-го року сталася катастрофа: найголовніших літературних діячів арештовано і покарано тюрмами й засланнями, а Шевченка десятилітнім салдатством, українську літературу так придавлено, що з книгарень забирали й палили навіть ті книжки, які видано було поперед за цензурним дозволом.

Все затихло, притаїлося, і тільки з другої половини п'ятидесятих років,

як стало в Росії трохи вільніше дихати, знов можна було взятися до української роботи. Працями Шевченка, Марка Вовчка, Куліша та цілого гурту інших письменників, що купчилися коло журналу „Основа“, українська література з одного боку приставала до тієї визвольної роботи, яка тоді робилася в Росії, а з другого—виясняла потреби і бажання спеціально-українські і силкувалася йти назустріч вимогам свого власного народу. Та сей час маленької волі був недовгий: уже 1863-го року таємним наказом заборонено українське письменство, і хоча в першій половині семидесятих років і була йому деяка полегкість, але дуже мала, та й знов не на довго, бо вже року 1876-го заборонено українську літературу вдруге ще гострішим наказом, також таємним.

Поневолі українське письменство мусило перекинутись за кордон. Радикальніша частина українського громадянства скупчила свою роботу в Женеві, де Михайло Драгоманов, після заборони 1876-го року, почав випускати перші соціалістичні видання по українському: політичний і літературно-науковий журнал „Громаду“, популярні книжки для народу і свої власні наукові й політичні твори окремими книжками.

Та найбільший розвиток українського письменства мусив бути, звісно, в Галичині, яка повинна була цілком натурально статися осередком українського літературного й наукового руху після того, як таким центром не міг уже бути Київ. Багато було й тут усяких перешкод, дуже часто робота не робилась так добре, як хотілось би, та все ж та жива сила, яка була в нашому літературному рухові, поборолала ті перешкоди, і ми можемо сказати, що Галичина досягла чималих результатів на полі літератури й науки.

Становище там тепер таке.

Найзначнішим осередком літературно-наукового руху являється „Українська видавнича спілка у Львові“. Вона видає місячник „Літературно-науковий Вістник“, серйозно й добре редактований. Біля його згуртувались робітники старшої й середньої генерації: Іван Франко, В. Гнатюк, М. Грушевський (вони втрьох складають і редакційний комітет), Стефаник, Кобилянська, Лозинський, Семанюк, Яцьків та инш. і цілий ряд письменників з російської України.

Окріче того, „Видавнича Спілка“ випускає „Літературно-наукову бібліотеку“: що - місяця виходить том,

який містить у собі якийсь окремий твір українського автора чи переклад якого європейського письменника, і додатком дві менші книжки такого ж характеру. Досі видано більш як сто томів першої серії і 130 номерів другої. Вони подають старі й нові твори українських авторів (красне письменство, наука й публіцистика): Франка, Кобилянської, Кобринської, Мирного, Коцюбинського, Мартовича, Стефаніка, Воробкевича, Кримського, Ковицького, Стороженка, М. Вовчка, Винниченка, Левицького, Маковея, Драгоманова, Лепкого, Грушевського, Квітки, Куліша, Єфремова, Мордовця та інших.

З перекладів красною письменства треба зазначити: Кулішів переклад Шекспіра, Ніщинського—Гомера, Сивенького—Данте, Тимченка—„Калевали“ і потім цілий ряд перекладів видатніших творів старої й нової світової літератури: Мопасана, Гамсуна, Понтюпідана, Гауптмана, Короленка, Гуцкова, Л. Толстого, Гейне, Горького, Чехова, Гоголя, Золя, Твена, Байрона, Гюго, Флобера, Міцкевича, Достоевського, Тургенева, Вересаєва, Гаршина та ин. З наукової й публіцистичної літератури є цілий ряд перекладів одних авторів: Каутського, Ен-

гельса, Сеньобоса, Фламаріона, Степняка-Кравчинського, Тена, Ингрема, Ферріера, Масперо, Кареева, Масарика, М. Верна, Брайтенбаха, Лассалья, Фера та ин. Таким робом це видавництво має такий тип, як звісні: французська „Bibliothèque nationale“, німецька „Universal-Bibliothek“, італійська „Biblioteca classica economica“, то що.

Молодші письменники гуртуються трохи окремо і мають своїм органом невеликий літературно-науковий журнал „Світ“, де друкуються твори переважно модерністичного характеру.

Поважна наукова діяльність згуртувалася в „Науковому товаристві ім. Шевченка“. Тут, з проф. Грушевським на чолі, працюють визначні наукові сили не тільки з Галичини та Буковини, але й з російської України. Найголовніше видання товариства: „Записки наукового товариства ім. Шевченка“ (шість разів на рік, досі 72 томи). Вони тепер присвячені українській історії, археології, мові й історії літератури. Окремо видаються: „Збірник секції математично-природописної-лікарської“ (досі 10 томів), „Часопись правничий і економічний“ (8 томів). Археографічна комісія досі видала сім томів „Жерел до історії України-Руси“

і три томи „Па'мяток українсько-руської мови й літератури“. Філологічна секція видала дев'ять томів свого „Збірника“, де міститься найповніша досі біографія Шевченка—Кониського, розвідки Драгоманова та ин. Сім томів „Матеріялів до української етнології“ (ред. Ф. Вовка) і 17 томів „Етнографічного збірника“ подають масу вельми цінного матеріялу. Опріче того, товариство видало п'ять томів „Історії України“ М. Грушевського і 24 томи „Історичної бібліотеки“, де друкуються перекладні твори з української історії (Антоновича, Костомарова, Лазаревського та ин.). Усього, з р. 1892-го, Товариство видало більш як півтораста томів наукових праць і матеріялів українською мовою. Висока наукова вартість цих виданнів придбала почесне ім'я Товариству в науковому європейському світі.

Діяльність просвітна купчиться найбільше в двох товариствах: „Просвіта“ та „Товариство педагогічне“. „Просвіта“ видала досі більш як 300 номерів дешевих книжок для народу, а „Товариство педагогічне“ видає педагогічний журнал „Учитель“, журнал для дітей „Дзвінок“ і багато окремих дитячих і шкільних книжок. Окремо вчителі видають ще один педагогічний орган: „Промінь“.

Політична преса досить поширена. Націонал-демократи видають кілька газет, з яких назвемо „Діло“ та „Буковину“ (на Буковині), радикали— „Громадський Голос“, соціал-демократи: „Земля і воля“, „Червоний прапор“, „Воля“. Для популяризації української ідеї в Європі видається в столиці Австрії—Відні журнал німецькою мовою „Ukrainische Rundschau *).

З неполітичної преси, oprіче зазначеного, треба згадати економічного змісту видання: „Економіст“ і „Господар“.

Вся ця література захоплює не тільки інтелігенцію, але й маси, і веде їх до все більшої й більшої національної свідомости. Цьому в великій мірі допомагає те, що народ освічується своєю рідною мовою, почавши з найнижчої школи і кінчаючи університетом.

III.

Далеко менші здобутки української літератури на Україні російській.

*) Галичане-емігранти, що живуть у Канаді та в Американських Північних Штатах, видають три газети: „Свобода“, „Канадійський фермер“ та „Зірниця“.

Та воно й не диво, коли згадаємо, що заборону 1876-го року зовсім скасовано тільки 26 квітня 1906 року дочасним наказом про неперіодичну пресу. З цього часу українське літературне слово юридично стало що до цензури в таке ж становище, як і московське.

Кажу: „юридично“, бо фактично на українські видання поглядають гостріше, ніж на інші, через те ніби, що вони пишуться народньою мовою і йдуть у народ...

Але ще й до сього року дещо вже було зроблено. Не маючи спромоги, через заборону, видавати періодичне видання, українські автори купчилися коло альманахів та збірників, яким, хоч і з великими перешкодами, а все таки щастило продиратися на світ скрізь терни цензурних заборон. До цього треба додати „Кіевську Старину“—спеціальний журнал, якому пощастило добути дозвіл друкувати українську белетристику, і нарешті ту галицьку пресу, яка хоч так-сяк, хоч іноді, а таки доходила і на Україну російську. Все це дало змогу виявитися останніми часами не одному талановитому авторові, як от, напр.: Винниченко, Григоренко, Єфремов, Чернявський, Яновська та ин.

Зо згаданих збірок одна особливо зацікавила публіку і безперечно зограла чималу роль у популяризації українського письменства серед ширшої громади,—се був трьохтомовий „Вік“—систематична збірка зразків української поезії й прози від Котляревського до наших часів.

Гурток літераторів, що видав „Вік“, склався потім у ціле видавництво з таким самим ім'ям. Воно видає дві серії книжок: народні—переважно белетристика (досі—більш півсотні номерів) і збірки творів українських авторів—старих і нових: досі вийшло 25 томів, де містяться писання Шевченка, Свидницького, Руданського, Кримського, М. Вовчка, Чернявського, Бордуляка, Франка, Грушевського, Гайбова, Стефаніка, Яновської, Гребінки, Левицького, Мирного, Коцюбинського й Грінченка.

Друге поважне видавництво—се „Благотворительное общество издания общепользных и дешевых книг“. Засноване під час гнітючої реакції з отим довгим і чудним заголовком (бо з кращим його не дозволили б), воно помалу зробилося дуже користним видавництвом популярної літератури. Воно дає книжки переважно популярно-наукового й утилітарного характеру.

Досі вийшло з півсотні номерів: біографії видатних людей (українців і інших), книжки історичні, медичні, господарські, з катуральної історії, політичні та ин.

З початку 1906-го року стала можливою в Росії й періодична українська преса. Зразу появилася чимало виданнів, та не всі з їх удержались, попавши під цензурні карі й інші нещасливі випадки. Зараз українська преса в Росії в такому становищу.

Місячників літературно-науково-політичних два: „Нова Громада“ в Києві і „Вільна Україна“ в Петербурзі.

„Нова Громада“ є поважнішим органом і зібрала коло себе найвидатніші сили з російської України і деякого з Галичини. Прислухаючись чуйним ухом до сьогочасних подій і до потреб широких мас, вона чимало місця уділяє і справам культурним.

„Вільна Україна“ менша за „Нову Громаду“ і має в собі більше політичного елементу. Вона є органом соціал-демократичної молодіжі.

З політичної преси: щоденна „Громадська Думка“ в Києві радикального напрямку, того ж напрямку тижневик „Рідний Край“ у Полтаві; півполітичні (дуже умірковані) і півгосподарські: „Світова Зірниця“ у Могилеві-Поділь-

ському і „Хата“ у Хотині. З преси спеціальної: „Бжільництво“.

Для популяризації української ідеї серед російської публіки в Петербурзі видається тижневик: „Українській Вѣстникъ“, що має робити в Росії те діло, яке в Європі західній робить „Ukrainische Rundschau“.

Звичайна річ, всього цього ще занадто мало за для тих 26 мільйонів українців, що живуть у Росії. Та не треба забувати, що відколи *цілком* упала більш як сорокалітня заборона українського слова, минуло ще так мало часу.

Треба пам'ятати також і те, що галицька періодична преса більш-менш може доходити тепер і до нас, доходить і чимало книжок, а трохи згодом могтимуть приходити і всі. Звісно, політична преса галицька й буковинська не може нам стати замісто своєї, бо вона говорить переважно про місцеві галицькі та буковинські справи. Але ж літературно-наукові журнали й книги можуть бути інтересні нам так саме, як і галичанам.

Звичайно кажуть, що галичане дуже відбилися від нас своєю мовою і через те для широкої публіки у нас їх видання не придатні. Звісно, мова в галичан, а надто наукова, від нашої одріз-

няється, та инакше й бути не могло, коли Галичина такий довгий час одрізана була від нас державним кордоном, мов яким китайським муром. Але ж у тих галицьких виданнях дуже багато працювало й працює й російських українців,—їх роботи будуть зрозумілі ширшій публіці і в нас, хоч би видані й у Галичині. Та й що до самих галицьких та буковинських писаннів справа вже не така важка, як здається: адже й ширша публіка читає вже Франка або Стефаника, а трохи згодом привчиться читати й інших. Та як упадуть зовсім між нами й галичинами тії цензурні мури, що досі нас розрізняли, то за не дуже довгий час неминуче мусить дійти до того, що галичане будуть писати більше по нашому, ніж пишуть тепер; а з другого боку дещо гарне й ми в їх переймемо і спопуляризуємо в себе. Помалу виробиться одна літературна мова для всієї української землі.

Такий формальний бік сьогочаснього становища вкраїнського письменства. Та чи є в йому самому та сила, що дасть йому змогу розвиватися все далі й далі, захоплюючи під себе все нові розумові займанщини?

Безперечно, єсть. Уже те, що його не знищила та неволя, в якій було

українське слово досі, уже це одно показує, що сила ця дуже живуща. З Петра I-го ще почали забороняти українську мову в книгах, вигнали її з школи, з церкви, з суда, з адміністрації, з громадського життя, а вона все таки воскресла до нового життя і живе, бореться, розвивається і добуває все нові й нові позиції.

Зміст української літератури також гарантує їй розвиток. Вона завжди була демократичною в високій мірі, завжди була чутливою до потреб робочої маси, і це з'ясує її живим і міцним зв'язком з тими самими масами, робить і їх заінтересованими в тому, щоб ця література жила. З ідейного погляду вона поступова й радикальна взагалі, не зостається позаду руху європейської думки, іде в рівні з іншими літературами. Що ж до талантів, які посувають літературний розвиток наперед, то звичайна річ— тут ніякі пророкування неможливі. Одно тільки можна сказати: коли являлися і видержували на своїх становищах талановиті люде під час страшного лихоліття й гніту, то тим більше можна цього сподіватися тоді, як прийде справді воля українському слову.

Через ці й усякі інші причини роз-

виток українського письменства здається нам забезпеченим. Може трапитися, що українському слову стрінуться на дорозі ще які нещастя, можуть упасти, зникнути ті чи інші періодичні видання і т. и. і т. и., але наприкінці неминуче прийде все таки до одного: українське слово переборе всі перешкоди і українська література увійде, як рівноправний член, у світову сем'ю літератур всіх інших народів.

IV.

Коли ж українська література неминуче розвиватиметься, займатиме все нові й нові поля, розростатиметься своїми паростями у всіх тих напрямках, у яких звичайно розвивається письменство, то що може бути результатом сього?

Кожна нова українська книжка, кожен новий номер української газети все далі й далі посуватиме національну свідомість, все більше й більше захоплюватиме людей хвилею національного воскресення. А що тепер література не є здобутком тільки вищих класів, а де далі все більше й більше стає добром цілонароднім, потребою найширших мас, то видима

річ, що сі хвилі національної свідомості захоплюватимуть не саму інтелігенцію, а також і ті маси. Спершу діло робитиметься помалу, нешвидко, — так саме, як помалу, нешвидко тече спочатку вода в те відро, яке ми силкуємося втиснути в воду, щоб його сповнити; та аби тільки перші течії скотилися в відро, зараз воно само починає йти в глиб, і вода зразу його сповняє; так і національна свідомість серед мас, дійшовши помалу й з трудноціями до якоїсь міри, — відразу переважить, звалить ті перешкоди, що стояли їй на дорозі, і мов весняна повідь поїме навкруги всі широкі простори.

Це річ неминуча, це річ видима кожному, хто вміє не тільки дивитися на факти, які стають у його перед очима, але й робити з їх виводи.

Для такого чоловіка видно й зрозуміло, що весь український рух явився результатом цілого ряду складних і важких причин, які не перестануть робити своє діло й далі; що цей рух підлягає тому самому вічному закономірності, по якому кожна окремішність, кожна індивідуальність (чи звичайна, чи колективна — це все одно) неминуче силкується проявити себе в найповнішій мірі і сягнути в

своєму розвитку яко мога далі, і що це змагання виявлятиметься, не вважаючи ні на що, з повсякчасною стійкою силою.

Досі Росія не жила політичним життям, не жили їм і ті 26 мільйонів українського народу, які заселяють територію російської України. Коли б не наступило тієї переміни, яку ми тепер переживаємо, могло б поминути ще багато часу, поки українські маси побачили б потребу поміркувати про справи свого національного життя, а надто про таку справу, як автономія України. Але тепер, коли всі російські народи сколихнулися одним величезним рухом, коли саме життя щодня становить на чергу одно за одним найважливіші і найрізніші політичні, економічні й культурні питання,—український народ не міг зостатися і не зостався по-за межами цього руху. Йому зразу довелося рішати всі ті питання, які рішали й інші народности, і, між иншим, і справу про те, як найліпше забезпечити своє національне життя.

До такого діла український народ приготований був дуже погано, поганіше, ніж всі інші народи в Росії. Бо всі інші (кажу, звісно, про недержавні народности) мали хоч такі-сякі

свої культурні інституції, а найголовніше—мали свою більше або менше давню і розвитку пресу. Хоч і під цензурним тиском, хоч і з страшними обмеженнями, а все ж ця преса будила свідомість народню, виясняла народові його потреби і способи як їх задовольнити. Нічого цього вкраїнський народ у Росії не мав. Аж до сього року преси в його не було. Та й тепер—вона тільки народжується, тільки вчиться бути голосом громадянства і керовником громадського руху. Культурних інституцій, які допомагають розвитку національної свідомости, він не має й досі, бо кілька ново-заснованих „Просвіт“ поки що не виявили ще ніякої діяльности. Всім попереднім національним гнітом, всією тією системою безошадної денационалізації вкраїнський народ був доведений до того, що й ім'я своє забув і став соромитися своєї власної мови.

І одначе—ледві торкнулося до його могуче дихання волі, він олразу зрозумів і побачив багато де чого такого, чого він досі не розумів і не бачив. Ледві, після 17-го жовтня (октября), появляється змога виявляти свої бажання, зараз же ми читаємо в „Хліборобі“, в „Полтавщині“, в „Громад-

ській Думці“ та в інших газетах постанови сільських громад не тільки про землю і про волю—загально, але й з спеціально-національними вимогами: треба нам української школи, треба нам автономії України.

Звичайно, поки що цих заяв було не багато, але ж треба зважити, яка страшена темрява й несвідомість панувала по наших селах досі! Можна дивуватися не з того, що цих заяв так мало, а з того, що вони все таки є.

І далі—перша спроба політичної діяльності, Державна Дума,—хіба вона не показує того, що ми стоїмо на порозі великого українського руху? В першій-же Думі гуртується українська фракція в чотирі десятки душ, і се тоді, коли за для цього не було, здавалося, ні найменшої надії. Правда, ця фракція не виявила ніякої творчої діяльності, але ж її не виявила й уся Дума, бо ввесь час і сили пішли на боротьбу з оборонцями старого ладу. А коли б Дума побула довше,—певна річ, що й українська група лишила б у політичному рухові держави свій слід. У всякому разі—вона й тепер зробила вже чимало тим, що цілий ряд несвідомих національно селянських депутатів зро-

била свідомими, і цю свою свідомість вони понесли на села...

Трудно бути пророком у політичних справах, а надто в тому становищу, в якому зараз стоїмо. Через те не можемо зараз сказати—як саме пощастить українцям з тими найближчими виборами, які мають бути для нової Думи. До того часу може багато де чого статися такого, що зовсім зруйнує наші пророкування й обрахунки. Та одно можна сказати, як річ цілком певну: українська національна свідомість, за поміччу культурної праці, преси й політичної агітації, буде все рости й рости і безперечно раніше чи пізніше українці в Думі будуть у такому числі і в такій силі, яка дасть їм змогу не тільки поставити свої вимагання, але й досягти того, щоб їх задоволено.

Се буде ще й через те, що коли б українці навіть не поставили сами цих вимаганнів, то в загальній формі, яка буде годяща для всіх народів Росії, вони поставлені будуть неминуче.

Всім народам Росії треба волі для їхнього слова, всім треба національної школи та націоналізації інших краєвих інституцій, кожному з їх буде добром національно-територіяльна ав-

тономія його. Всі народи будуть добиватися цього і втягатимуть у боротьбу за це навіть такі народности, які про се досі й не думали. Втягнуть і нас, хоч би ми й не хотіли. І свого вони доб'ються—в більшій або меншій мірі, бо людей недержавних народностей у Росії більше, ніж людей державної. І результати їхніх здобутків будуть мати силу й для нас, хоч би ми—знов таки—про те й не дбали.

Та се тільки так говориться, а все, що діється, показує, що ми про це дбатимем, що з часом національний український рух підніметься з могутчою силою, і ми зграємо свою визначну роль у величезній політичній роботі нашого часу.

V.

Але чи хоче сам народ української школи?

Хиба ми не помічаємо, що не тільки зденаціоналізовані городяне, але й хлібороби-селяне москаляться, силкуються, а надто з інтелігенцією, говорити по московському? Хиба їм не вигодно знати державну мову і хиба ця

вигода не заставить їх бажати не української, а саме—московської школи?

Почнемо з останнього—з державної мови.

Кожному видно, що той державний лад, який тепер у Росії є, довго продержатися не може і раніше чи пізніше повинен перемінитися на инший. Всі недержавні народности, які досі не мали в Росії ніяких прав, будуть при тій переміні клопотатися про те, щоб придбати собі прав якомога більше і безперечно багато дечого й доб'ються. Значить місце, яке буде тоді мати державна московська мова, буде вже не таке, яке вона має тепер. *Яке* саме це місце буде, ми сього зараз не можемо сказати. Коли національности придбають прав більше, то вага державної мови буде менша і навпаки. Коли кожна національність буде мати національно-територіяльну автономію, державна мова зостанеться тільки в центральних державних інституціях і для зносин вищої влади з властю кожної автономної країни. Може автономії національної не бути, але буде націоналізація близьких до народніх мас інституцій. Коли адміністративні особи, канцелярії, суд будуть уживати в зносинах з народом його власної мови, не

буде ближчої практичної потреби знати кожному державну мову. Так, напр., зроблено в Австрії: там державна мова німецька, але вона вживається тільки в центральних державних інституціях і в зносинах їх з місцевими властями, а в самих країнах кожна народність має право вживати своєї мови. Закони і урядові накази публікуються не тільки державною, а і всіма краєвими мовами. Коли так буде і в нас, то народові не буде ніякого практичного інтересу стояти за науку державної мови в школах.

Але припустімо, що державна мова і далі буде мати дуже велике місце і навіть нашим селянам треба буде її знати. Хиба ж в українській школі не можна буде її вчитися, як одній з наук? І єсть багато підстав думати, що коли чужомовна школа не буде задурювати дітям голову і голова ця працюватиме з більшою силою, то й державну мову можна буде не гірше вивчити, ніж її тепер вчать, а може й краще. Бо хиба ж теперішня московська школа навчає школярів московської мови? Зовсім ні! Вона навчає тільки ламати мову, навчає тільки того україно-московського жаргону, який такий гідкий кожному, кого ідеалом є гармоничний і нормальний

розвиток людини.

Добре, скажуть мені на це, але все ж поки що народ хоче московської школи.

З чого ж це видно? З того, що народ москалиться і називає свою мову „хахляцькою“, „мужицькою“, а московську—„панською“?

Це правда. Але що це значить?

Коли мову якого небудь народу,—як от українського,—виганяють зо школи, з церкви, з адміністративних інституцій, з суда, забороняють її навіть у літературі, то тоді тая мова перестає бути мовою освіти, культури, мовою освічених класів і зостається тільки мовою темної неосвіченої маси. І коли народ забуває, що колись його мова мала инше становище, то він нарешті привчається думати, що тільки державна мова і може бути мовою освіченого чоловіка, тільки нею і можна собі добути освіти, а своя власна мова—то є простацький жаргон, од якого треба одвикати. А денаціоналізатори ще й дбають усякими способами, щоб такий погляд у народа на свою мову запанував якомога більше. Така саме річ трапилася і з українською мовою, і через те народ і називає московську мову „панською“, а свою—„мужицькою“.

Але скоро тільки вкраїнська книжка, вкраїнська газета широко підуть у маси, скоро вкраїнська інтелігенція заговорить до народу його власною мовою,—зараз же погляди народні на мови державну і свою переміняться. Він побачить, що освіта може йти до його і через українську мову так саме, як і через московську. А коли почнуть заводитися хоч приватні школи з українською мовою, народ дуже скоро побачить всю вигоду вчитися своєю мовою і повернеться на завжди до рідної школи.

І хиба ми не бачимо, що вже така переміна в народніх поглядах почалася? Хиба ті постанови сільських громад, про які я згадував попереду, не свідчать про се?

Не можна сказати, що несвідомий народ хоче московської школи, чи якої іншої. Він просто хоче школи, в якій міг би найлегше і найбільше добути собі освіти, і думає, що такою школою може бути московська, бо іншої не знає. Покажіть йому иншу,—він перемінить свої думки.

Тут з українською школою виходить те саме, що, напр., зо вселюдним, рівним, простим і таємним голосуванням, чи й взагалі з парламентарним ладом. Хиба як інтелігенція почала всього

цього добиватися, то народ також усього цього хотів? Ані трошечки, бо він про це все нічогосінько не знав, і як би його тоді спиталися, чи хоче він конституції і вселюдного виборчого права по чотирьохчленній формулі, то він або нічого не сказав би, або, може, сказав би, що й не хоче. А інтелігенція все таки добивалася і виясняла народові, нащо вона це робить і через що цього треба, і народ нарешті іде тепер з нею.

Так саме стоїть справа й з українською школою і так саме треба й нам добиватися її і вияснити народові словом і ділом, через що саме це буде краще.

Добре, скажуть. Але це все—про села, а як же городи? Адже місто у нас уже зденаціоналізоване, українська мова не єсть йому рідна. Як же тут заводити українську школу?

Поперед усього зауважу, що не тільки у нас, а і в кожній недержавній народності, що живе в централістичній державі, городяне бувають більше або менше зденаціоналізовані. Город найбільше зазнає на собі впливу державної мови через чужомовну пресу, чужомовні інституції, чужомовну адміністрацію і т. и. і найшвидче денационалізується. Таким робом ця не-

вигода є не в нас тільки, а також була або й є і в інших недержавних націй,—одначе ж це не перешкожало їм боротися за національну школу і добитися того, що й ті городяне знову вернулися до своєї національності,—так, напр., було у чехів. Чому ж се не може бути і в нас?

У нас городяне зденаціоналізовані тільки по великих городах, а по менших не дуже ще відбилися від української мови. Їм не так уже буде важко знову вернутися до неї.

Коли не рахувати виняткової херсонської губернії, то по городах на Україні живе од 7 до 14⁰/₁₀₀ усієї людности, а пересічно—процентів з 10, а все инше по селах. Коли сі 90⁰/₁₀₀ сільської людности будуть держатися української мови, то ті 10⁰/₁₀₀ неминуче не встоять і пристануть до гурту. Инакше зробитися не може.

І коли тепер городи відбилися від української мови часом і дуже, то не треба забувати того, що вони ближче стоятимуть і до української преси, і до українського театру, і до свідомої української інтелігенції, бо все це купчиться по городях, а значить попереду всього і найбільше матиме вплив на городян. Коли вони дужче зденаціоналізовані, то за те все це дужче на їх буде й діяти.

І хіба ми не бачимо, що вже й тепер по городах пішла націоналізація людей, зворот до української мови? А новий зріст українського національного руху цю справу дуже прискорить.

VI.

Та чи можна ж справді завести українську школу?—говорить дехто. Адже нема ні шкільних книжок, ні методик для вчителів, ні науково-популярної літератури і т. и.

Це все одно, як би чоловік казав: як же його на цьому місці будувати будинок, коли тут нема ні цегли на мури, ні дерева на крокви, ні заліза на покрівлю. Такому чоловікові відповідь була б: добудь того всього і привези на це місце; так саме й тут можна сказати: коли нема підручників, методик і т. и., то треба це все зробити, поскладати. Коли ми признаємо, що українську школу завести треба, то значить треба подбати і про все те, без чого та школа неможлива. Адже ж і для московської школи не було колись ні підручників, ні методик, ні науково-популярної літератури, а потім потроху все це зроблено. Так саме повинно бути і так саме буде й з українською школою.

Досі цього всього не можна було зробити через цензурні заборони. Адже педагогічні і дитячі книжки цензура досі забороняла без ніякого милосердя, і тільки з місяця маю 1906 року є змога видавати такі книжки.

І от ми бачимо, що дещо вже й є.

У Києві вийшла „Граматка“ д. Норця, зложена зовсім педагогічно. По їй можна добре навчати українською мовою читання й писання. Окрім того, відомо, що друкується або готується до друку ще три граматки (азбуки).

У Києві ж незабаром має вийти „Читанка“ д. Хуторного—це христоматія, зложена по типу „Родного Слова“ Ушинського, цілком годяща для науки в першій групі народньої школи. Друга христоматія, яка також друкується,—„Веселка“ А. Молодченка—призначається вже для другої групи.

У Полтаві друкується і незабаром має вийти український задачник одного відомого педагога, що підписався О. Степовиком.

Таким робом уже цієї осені ми будемо мати підручники для науки української мови й арифметики в перших двох групах. А певна річ, що промине яких пів року або рік, то ми

матимем книжки і для всіх трьох груп.

Методик українських нема *). Промине якийсь час, то будуть і вони. Поки ж що—можна починати українську школу й без їх. Адже вчителі знають, як саме треба вчити читання й писання або арифметики. Треба тільки дати їм книги за для роботи в класі та деякі пояснення про те, як саме працювати по цих книгах. Певне, автори такі пояснення при кожній книзі й дадуть, як то вже зробив д. Норець при своїй „Грама́тці“. Одно, що безперечно треба для вчителів, дає се *вкраїнської граматики*. Досі її не дозволяли друкувати. Тепер друкується дві граматики: проф. А. Кримського та д. Є. Тимченка. Обидві вони призначені не спеціально для вчителів, але поки що можуть їм допомогати. Через який час певне буде складено які треба граматичні книжки і

*) Тоб-то: нема на Україні російській. У Галичині ж та на Буковині є українські нижчі школи, українські гімназії і на двох університетах (львівському та черновецькому) є *вкраїнські* кафедри; звичайно, що там і підручники, і методики для всіх тих шкіл писані *вкраїнською мовою*; тільки що за-для нас вони не підхожі, бо там, у Австрії, інші програми.

для школярів, і для вчителів народніх шкіл *).

Але що будуть школярі читати в школі і вийшовши зо школи? Тепер, кажуть, вони можуть читати всю московську літературу, розвивати свій естетичний смак на творах Пушкіна, Гоголя, Тургенева, Толстого, добувати собі знання з науково-популярної літератури. А що може дати українська література? Чи не залишить українська школа дитину без книги, без змоги розвиватися далі?

Поперед усього це неправда, наче б то наші селяне, вивчившись в школі, читають тепер Пушкіна, Гоголя, Тургенева і т. д. або науково-популярні книги. Правда, і твори цих письменників та й інші книжки бувають часом у їх руках, але що ж то за читання? Московська школа зовсім не навчає і не може навчити український народ московської мови в такій мірі, щоб наші селяне могли розвиватися на московській літературі. Вони чита-

*) Звичайно, треба добиватися, щоб для вчителів прочитано курси українських мови, літератури й історії і це їх, учителів, підготує до нової роботи. Наука всіх цих річей мусить бути й по вчительських семінаріях, учительських інститутах, гімназіях та університетах—без цього буде не можна.

ють книжки коли-не-коли, розуміють їх через десяте-п'яте, і ні в чім непомітно, щоб Гоголь, Пушкін чи Тургенев їх розвивали. Як уже я й казав, і в українській школі може бути наука державної мови і певне вона буде не гірша, ніж тепер, то значить і тоді, хто схоче, зможе читати й московських авторів.

А коли б навіть цього й не було, то що з того? Пушкін, Гоголь, Тургенев—гарні письменники, але є автори, яких іще більше треба знати, ніж їх, наприклад, Шекспір, Гомер, Данте, Гете і т. и. Коли за для Пушкіна й Гоголя треба вчитися московської мови, то за для Шекспіра треба було б вчитися в народній школі англійської, за для Гомера—грецької, за для Данта—італійської, за для Гете—німецької і т. д. Але ж це неможливо і замісто цього просто читають їх у перекладах: москалі—по московському, а ми будемо читати їх, а також Пушкіна, Гоголя й Тургенева, у перекладах по українському—та й годі!

Це ж скрізь на світі так ведеться, що попереду вчать *своїї* літератури, а тоді вже інших; а в нас так усе попереверталося догори ногами, що

мусимо обминути свою, а з усієї сили заходитися коло чужої!

Але де ж та своя?—спитають.

Уже з того, що я попередю сказав, видно, що своєї не так то вже мало, тільки що вчителі її знають мало.

Байки Гребінки та Глібова не тільки ні трохи не гірше за байки Крилова, але навіть і кращі за їх. З творів Квітки, Шевченка, Куліша, Марка Вовчка, Мирного, Франка, Левицького та інших можна вибрати багато річей високої літературної міри за для шкільного читання, а для читання поза школою годяща більша частина всього того, що ці автори написали. Українська народня поезія своїм багатством і своєю літературною ціною давно вже дивує всіх європейських учених: вони становлять її, разом з народньою сербською поезією, вище за народні поезії всіх інших народів. Вона може дати надзвичайно багатий матеріал для школи. Український дитячий журнал „Дзвінок“ хоч видається за кордоном, але в йому багато друкували і вкраїнці з Росії і здебільшого воно годяще для дитячого читання. Треба тільки весь цей матеріал повибрати, систематизувати й публікувати. Це вже невелика штука,

коли матеріал є, і се буде певне незабаром зроблене.

Що до науково-популярної літератури, то, як відомо, до кінця квітня (апріля) 1906 року цензура її не дозволяла. Одначе все ж иноді щастило дечому й проскочити крізь ті заборони, дещо видається вже тепер, дещо українці російські друкували в Галичині, а тепер передрукують тут. З усього того може скластися досить путяща науково-популярна бібліотечка. Ось, наприклад, що вже є:

Історія й біографії: „Перші київські князі“ Левицького, „Татари і литва на Україні“ його ж, „Унія і Петро Могила“ його ж, „Богдан Хмельницький“ Комарова, „Про українських козаків, татар та турків“ Драгоманова, „Історія України“ Грінченка (друкується), „Боротьба англійських колоній американських за волю“ Загірньої, „Орлеанська дівчина“ її ж, „Оборонець покривджених“ (Лінкольн)—її ж, „Мудрий учитель“ (Сократ)—її ж, „Який був лад у Афинській державі“—її ж, „Хто робить, той і має“ (президент Гарфільд), „Страшні забавки“ (римський пірк), „Картагенці й римляни“ Д. Гордієнка, „Великий войовник“ (Олександр Македонський), „Первоучителі слав'ян“ (Кирил та Ме-

фодій) А. С—го, „Як відкрито новий світ“ Д. Дорошенка, „Божа іскра“ (Рафаель) С. Русової, „Як вигадано книги друкувати“ Б. Грінченка, „Як вигадано машиною їздити“ (Стефенсон) М. Загірньої, біографії: Караджича (Веретельника), Куліша (Дорошенка), Шевченка (Кониського) Котляревського, Гребінки та Квітки (Грінченка) та інші.

Натуральні науки й медицина:
„Користні звірятка кажан, їжак та кріт“ Степовика, „Від чого вмерла Мелася“ (діфтеріт) Г. Коваленка, „Добра порада“ (про скаженину) М. Загірньої, „Про пошесті або лихі хвороби“ Имшенецького, „Пригоди на хуторі“ (метеорологія) Русова, „У дитини головка болить, у матері—серце“ (як годувати та доглядати малих дітей) Задери, „Під землею“ (про шахти й земляний вугіль) Загірньої, „Мале, та розумне“ (про мурашок) П. Є., „Підземні багатства нашого краю“ О. Русова, „Про віспу“ Махновського, чотирі книжки про холеру (М. Левицького, Жарка, Яворницького, Коваленка), „Різачка або дізентерія“ Авраменка, „Страшний ворог“ (алкоголізм) Загірньої, „Розмова про небо та землю“ Іванова, „Розмова про земні сили“ його ж, „Дещо про світ божий“,

„Про грім та блискавку“ Чайченка,
„Чума на людях“ Коваленка, „Клопіт
у с. Білашівці“ (сіфіліс) його ж, „Ко-
роста“ М. Левицького, „Баби шепту-
хи“ його ж, „Сібірська язва“ його ж,
„Лихі хвороби на очі“ його ж, „Опові-
дання про комах“ Степовика, „Лихі
потайні хлібоїди“ його ж, „Про звірів“
Яструбця та інші.

Роблю цей реєстр нашвидку, не
вишукуючи книг. Так саме можна бу-
ло б списати чимало книжок з геогра-
фії та етнографії, з сільського госпо-
дарства та ветеринарії та з інших
одділів науки, політики й прикладних
знавств; такі книжки, наприклад, оціх
авторів: Чикаленка, Немоловського,
Ганька, Рильського, Русової, Дома-
ницького, К. Квітки, Гамалії, За-
гірньої, Степовика, Комаря та ін-
ших. Тут нема місця на те, щоб склас-
ти повний каталог української науко-
во-популярної бібліотеки, і я й не хо-
тів цього робити. Подаючи реєстр усіх
тих книжок, я хотів тільки показати,
що науково-популярна українська лі-
тература єсть, і ученики української
школи зразу ж матимуть що читати,
а промине який рік і цього матеріалу
буде й геть більше.

З цього виразно виходить ось що:
учебного і літературного матеріалу

українською мовою вже тепер єсть стільки, що українську школу можна було б завести зараз же.

VII.

До чого ж ми приходимо в нашій розмові?

Що на Україні повинна бути українська школа,—про це нема чого сперечатися. Хто цього не признає, той не педагог, не вчитель,—той тільки чиновник - обруситель. Української школи вимагають найвищі основні принципи педагогії; за українську школу говорить сама практика діла; яка біда без неї—показує той занепад народньої просвіти, що стався після того, як петербургський уряд знищив стару українську школу *). *Без на-*

*) Відомо, що, напр., у XVII-му віці вся Україна була покрита сіттю шкіл нижчих та середніх і мала в Києві школу вищу—академію. Просвіта стояла так високо, що їй дивувались чужоземці, які тоді заїздили на Україну. На прикінці XVII-го віку центральний уряд скасував ці школи і став силоміць заганяти дітей у нові, московські. Діти так не хотіли туди йти, що їх часом доводилось тягти з поліцією. Просвіта зразу падає. Напр., у половині XVIII віку на території

родньої мови нема і не може бути народньої просвіти.

І ми бачимо, що школу цю можна хоч і зараз же завести: за для цього єсть уже й тепер учебний і літературний матеріал.

Звичайно, поки що народ не скрізь розуміє якої школи йому треба. Та се так довго не буде. Українська література, українська преса зростає, розвивається, шириться поміж людьми. Вона вияснює потреби українського народу, вона показує чого і як нам треба добиватися, вона привчає широкі маси до просвіти рідною мовою, ширить національну свідомість. І де-далі вона захоплюватиме все більший та більший гурт людей. Прийде той час, коли весь український народ добиватиметься собі національних прав, а між ними і своєї школи. Питання про неї неминуче буде поставлено в Державній Думі, і українська школа неминуче буде законом дозволена. Питання про націоналізацію суда й ад-

Чернігівського полку було 134 школи, одна школа на 746 душ, а через 120 літ, на прикінці 70-х років XIX-го віку, як уже було земство, на тій же території шкіл було тільки 68, одна школа на 6,730 душ!! Ширше про це сказано у згаданій книжці: „На безпросвітномъ пути“.

міністративних інституцій (учрежденій) також стане на чергу, а з ним і питання про автономію України. І ці справи, коли не пощастить добре рішити сьогодні, то пощастить завтра—коли не в другій Державній Думі, то в третій чи четвертій, а вони таки рішаться так, як того вимагають народні інтереси. Це також неминуче.

От тепер і треба народнім учителям подумати: з ким і за кого вони будуть стояти?

Чи вони будуть з тими, хто довгі віки гнітив народ, однімав у його права, знищував серед його живу думку, однімав у народу і гнав його рідну мову, зробив з школи не джерело народньої просвіти, а орган народнього запаморочення,—чи вони будуть з тими, хто добивається народові прав і волі, між иншим і волі національної, хто хоче справжньої широкої просвіти і щасливого народнього життя? Що вони хочуть робити: задурювати й далі народ чужомовною школою, чи просвіщати своєю? За що їм любіш стояти: за неволю й темноту, чи за волю й світ? Чим краще їм бути: попихаками тих людей, що свої політичні погляди вичитують з „Московских Вѣдомостей“ або з „Кієвлянина“, чи справжніми народніми учителями,

які вестимуть народ до кращої будущини? Чого вони собі бажають: щоб народ, зрозумівши свої потреби й права, вигонив їх так, як тепер польський народ вигонить московських учителів-обрусителів, чи щоб цей народ дякував їм за те добро, яке вони йому зробили, показавши світ?

Той, у кого в грудях б'ється чесне серце, хто знає, яке велике се діло народне учительство, хто не хоче зрадити свого народу—той зрозуміє куди йому треба йти, з ким і за кого стояти.

Він зрозуміє, що він повинен стояти за права українського народу, як нації, і добиватися для його школи рідною мовою. Він не дождатиметься поки його поухне народній рух. Ні, він сам піде на зустріч сьому рухові, подбає про те, що б самому стати на чолі його, а коли цього не може, то хоч допомогти йому.

Що ж повинні зараз робити вчителі, як учителі, за для того, щоб добитися української школи?

Поперед усього—вони повинні *приготувати до сього великого діла самих себе.*

Перша річ: повинні вони добре—і практично, і теоретично—вивчити українську мову. Коли вони не знати-

муть гаразд живої народньої і літературної мови,—вони не могутимуть бути гарними вчителями.

Потім вони повинні познайомитися з українською літературою, знати всіх кращих українських письменників, і —звичайно—педагогічну та народню літературу. Вони повинні заздалегідь навчитися працювати по тих шкільних книжках, які вже єсть.

Вони мусять добре познайомитися з історією рідного народу, з історією просвіти на Україні попереду; їм треба знати і сьогочасне становище українського народу—його життя, побут, потреби і змагання не тільки в справах просвітних, але й у всіх інших.

Вони повинні перестати бути чужинцями серед свого народу, а зробитися членами його; вони повинні своїм життям, своїм поведінням, своїми знаннями, заробити в народа віру й повагу до себе.

Потім—вони повинні й *народ приготувати до того ж діла, що й себе.*

Ніколи не зрікаючись запомагати народові словом, а де можно й ділом у всяких його справах, учителям треба особливо подбати про те, щоб народ знав—хто він і що він, щоб зрозумів потребу обстоювати за свої на-

ціональні права так саме, як і за всякі інші. Треба йому добре вяснити через що він має добиватися української школи, через що йому неминуче треба її.

Все це зробити самим тільки словом не можна. Треба, щоб у кожного вчителя була українська хоч невеличка бібліотека для народнього читання і в її хоч одна українська газета. Хай учитель читає з народом українські книжки й газети, вясняє їх йому, навчає селян українського правопису, щоб вони й сами могли читати *). Хай він, коли буде спромога, з'організує їх у яке просвітне товариство, напр., гурток самоосвіти, або що.

Зробити своє село національно-свідомим—оце зараз, у справі просвітній, повинність кожного вчителя.

Як саме буде заводитися вкраїнська школа: чи попереду буде про се постановка Державної Думи, чи, може, спершу сами люде почнуть ті школи

*) Український правопис—це той, яким надруковано оце писання. Року 1876-го нам заборонено його вживати і вимагали, щоб ми писали **Ы** та **Ъ**,—так і довелося робити в книжках, виданих у Росії до 1906 року. Тепер треба і самим навчитися, і народ навчити свого правопису.

заводити,— цього тепер не скажеш. Треба тільки, щоб учителі були готові до цього діла.

Треба, щоб вони перестали тільки зватися „народними вчителями“, а щоб зробилися їми справді. Нехай вони стануть щирими синами свого рідного народу і його проводирями на дорозі до світу!

А зробити се велике діло можна тільки тоді, коли вчителі будуть свідомими українцями і вчитимуть у вільній народній українській школі.

1906. VII. 29.

Библиотека
РОС. АКАДЕМИИ НАУК
Славянское Отделение

НОВА ГРОМАДА.

Літературно-науковий місячник українською мовою „**НОВА ГРОМАДА**“ і далі міститиме твори красного письменства (поезії, оповідання, повісті, драматичні твори), наукові й публіцистичні статії, огляди політичного та громадського життя на Україні й по-за межами її і т. и.

Виходячи з тієї думки, що серед громадсько-державних інтересів перед ведуть інтереси трудящих людей, що основою державного життя мусить бути воля особиста й національна, що потреби окремих націй Росії можна заспокоїти тільки на основах вільного їх розвитку, — „**НОВА ГРОМАДА**“ і далі матиме на оці культурний і політичний розвиток українського народу на підставі поліпшення долі трудящих мас, рівного права і волі для всіх людей і народів Росії, парламентарного ладу та окремих громадських установ на Україні. Події літературного і громадського характеру з українського, російського та світового життя знаходитимуть собі освітлювання в такому напрямі на сторінках нашого журналу.

Редактор *Сергій Єфремов.*

Видавець *Євген Чикаленко.*

Ціна „**НОВОЇ ГРОМАДИ**“ з приставкою: на рік 6 карб., на пів року 3 карб. За кордон на рік 8 карб. 50 коп.

Редакція і контора „**НОВОЇ ГРОМАДИ**“
Київ, Михайлівська ул., № 10.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА.

Політична, економічна і літературна газета **ГРОМАДСЬКА ДУМКА** видаватиметься й далі з тією ж програмою, з якою вона виступила з початку. Вона, як і попереду, стоятиме за парламентарний лад у державі, за рівне право для всіх, за волю і права українського народу і всіх інших народів Росії, за землю для хліборобів, за краще життя для робітників. Вона боротиметься проти всякого гніту й насильства. Народня просвіта і культура українського народу буде для неї такою ж дорогою справою, як і політичні права, як і права та потреби робочих мас.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА має широку програму як і звичайні великі політичні газети; політика і громадське життя на Україні, в Росії й по всьому світу; звістки про просвітні і культурні справи, про науку, літературу й умілість; фельєтони: політичні, наукові, віршовані й белетристичні.

У **ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ** пишуть: проф. Антонович В., Балабуха С., Бондаренко Ів., Боржковський В., Василенко М., Верзилов А., Винниченко В., Волох С., Вороний М., Ганейзерь Е., Грінченко Ф., Грінченко М. (Загірня), Григоренко Гр., Грушевський Ол., Дмитрієв М., Дніпрова Чайка, Доманицький В., Дорошенко В., Дорошенко Д., Єфремов С., Жебуньов Л., Житецький П., Капельгородський П., Квасницький Гр. (Гр. Трейман), Квасницький Є., Квітка К., Коваленко Гр., Коваленко-Коломацький Г. (Сьогобочний Гр.), Козловський В., Комаров М., Комарова Г., Конощенко А., пр.-доц. Корчак-Чепурковський А., Коцюбинський М., Кошовий В., проф. Кримський А., Левицький М., Липа Ів., Липковський С., Лисенко М., Лісовський Ол., Лозинський М., Лоський К., Лотоцький Ол., Маковей О., Маркович Д., Матушевський Ф., Мирний П., Мировець В., Науменко В., Огієнко І., Павленко В., Павловський М., Падалка Л. Пахаревський Л., проф. Перетц В., Піснячевський В., проф. Погодин А., Русова С., Русов О., Самійленко В. (Сивенький), Сластьон О., Смуток П., Старицька Л., Степаненко В., Тарасенко І., Тесленко А., Тимченко Є., Туган-Барановський М., Хотовицький М., Чернявський М., Чикаленко Є., Чижевський М., Шемет В., Шраг І., Яковлев А., Ярошевський Б., Ячовська Л. та інші.

Ціна газети **ГРОМАДСЬКА ДУМКА**: на рік 4 карб., на пів року 2 карб., на 3 місяці 1 карб., на 1 місяць 50 к. За кордон на рік 9 карб., на пів року 4 карб. 50 к.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА виходить щодня, окрім понеділків.

Редактор *Федір Матушевський*

Видавець *Євген Чикаленко*.

Редакція і контора „**ГР. ДУМКИ**“: Київ, Михайлівська ул., № 10.

LIBRARY

LIBRARY

HILBY

